

MAKTABGACHA YOSH DAVRIDA IJTIMOIYLASHUV JARAYONI

Saidvaliyeva Nodira Nosirjanovna

O'zbekiston Milliy Universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti. Psixologiya yo'nalishi

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida shakllanishida ijtimoiylashuv jarayonining ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda bolaning ijtimoiy muhitga moslashuvi, tengdoshlari va kattalar bilan muloqot tizimi hamda ushbu jarayonga ta'sir etuvchi asosiy omillar pedagogik-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, ijtimoiylashuvda o'yin faoliyatining yetakchi roli va oila-maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligining metodik asoslari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiylashuv, ijtimoiy adaptatsiya, maktabgacha yosh, muloqot kompetensiyasi, yetakchi faoliyat, o'yin, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy normalar.

Inson shaxsining poydevori aynan maktabgacha yosh davrida (3 yoshdan 7 yoshgacha) qo'yiladi. Bu davr nafaqat jismoniy va kognitiv rivojlanish, balki bolaning jamiyatning to'laqonli a'zosiga aylanishi — ijtimoiylashuvi uchun "sensitiv" (o'ta sezgir) bosqich hisoblanadi. Ijtimoiylashuv jarayoni bolaning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi, qadriyatlar tizimini anglashi va jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor normalarini introyeksiya (ichki qabul qilish) qilishini o'z ichiga oladi.

Hozirgi taraqqiyotimizning talablari asosida ta'lim standartlari takomillashtirilib, dasturlar modernizatsiya qilinib, ta'lim muassasalariga etkazilib berilmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Prezident qarori qabul qilindi. Hujjatga ko'ra, Axborot va pedagogika texnologiyalari innovatsion markazi davlat muassasasi shaklida tashkil etildi. Ta'lim-tarbiya jarayoniga ilg'or pedagogika va axborot texnologiyalarini joriy etish, Maktabgacha ta'limni boshqarish axborot tizimining joriy etilishini ta'minlash, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalari uchun o'quv-metodik, didaktik materiallarni tayyorlash va ishlab chiqarish Markazning asosiy vazifalaridan etib belgilandi. Maktabgacha ta'limni rivojlantirish jamg'armasi o'z faoliyatini boshlaydi. Mazkur jamg'arma mablag'lari maktabgacha ta'lim muassasalarini belgilangan tartibda maqsadli qurilishlar ro'yxatiga kiritib, ularning tarmog'ini kengaytirishga, yuqori malakali mutaxassislar, xorijiy mutaxassislarni, shuningdek, xorijda faoliyat yuritayotgan vatandoshlarimizni fuqarolik-huquqiy shartnomalar asosida Vazirlikka ishlash uchun jalb qilish kabi maqsadlarga yo'naltiriladi. Qaror bilan 2019-yil 1-yanvardan maktabgacha ta'lim tizimining pensiya yoshidagi xodimlariga, ularning maktabgacha ta'lim tizimi muassasalaridagi faoliyati asosiy ish joyi bo'lgan taqdirda pensiya to'liq miqdorda to'lanishi belgilandi. 2018–2019 yillarda maktabgacha ta'lim

tizimini yanada takomillashtirishning qo'shimcha chora-tadbirlari dasturi tasdiqlandi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuv jarayoni ikki tomonlama dinamikaga ega: birinchidan, bola tashqi muhitdan ijtimoiy ta'sirlarni qabul qiladi; ikkinchidan, o'z faoliyati orqali ijtimoiy aloqalarni qayta tiklaydi.

1. Oila — birlamchi ijtimoiylashuv instituti: Bolaning ilk ijtimoiy ko'nikmalari oilaviy muhitda, ota-ona bilan emotsional aloqa orqali shakllanadi. Oiladagi muloqot uslubi (demokratik, avtoritar yoki liberal) bolaning kelajakda jamiyatga qanchalik muvaffaqiyatli moslashishini belgilab beradi.

2. Maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT) — tizimli muhit: MTT bolaga oila doirasidan tashqaridagi "begona" ijtimoiy muhit bilan to'qnashish imkonini beradi. Bu yerda bola ijtimoiy iyerarxiya, guruh qoidalari va hamkorlik tamoyillarini o'rganadi.

3. O'yin — ijtimoiylashuvning asosiy mexanizmi: Maktabgacha yoshda o'yin — yetakchi faoliyat turi hisoblanadi. Syujetli-rolli o'yinlar orqali bola kattalar hayoti va turli kasb egalari faoliyatini modellashtiradi. O'yin jarayonida bola ijtimoiy rollarni (ona, shifokor, sotuvchi va b.) bajaradi, bu esa unda empatiya (boshqalarni tushunish) va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini rivojlantiradi.

Qishloq joylarda bir nechta ko'p qavatli turar joy uylari yoki uylar guruhlaridan iborat yangi qurilayotgan majmualardagi maktabgacha ta'lim muassasasining eng kam quvvati 50 o'rindan kam bo'lmasligi belgilandi. 2021-yil 1-yanvargacha maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan bolalar uchun jismoniy shaxs shaxsiy identifikatsiya raqamini berish bo'yicha xizmat joriy etiladi va kompyuterlashtirish ishlari aniq davlat rejalari asosida amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim muassasalarida bola shaxsining rivojlanishi va interfaol metodlarini amalga oshirishning metodik ahamiyati shakllantirish muammolarini Z.Rahimova, SH.Munavvarov, N.Egamberdiyeva, S.K.Annamuratova, S.Bulatov, F.B.Valixo'jayeva¹, H.Nurmatov, A.Sulaymonov va boshqa tadqiqotchilar o'rganganlar.

Maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy rivojlanishini umumiy tasir omillarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Umumiy manoda ijtimoiylashuv-bu o'quvchining jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy-axloqiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalarini o'zlashtirish jarayoni. Ijtimoiylashuv-bu butun hayot davomida davom etadigan doimiy jarayon. Maktabgacha yoshdagi bolalikda bu birinchi navbatda ijtimoiy hayot normalarini o'zlashtirishdir. Bolaning ijtimoiy rivojlanishida etakchi o'rinni o'z xalqining axloqiy qadriyatlarini o'zlashtirish va keyinchalik umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni bilish va egallash egallaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy xulq-atvori tajribasi kattalar bilan muloqot jarayonida shakllanadi va tengdoshlari bilan turli xil qo'shma tadbirlar va munosabatlarda mustahkamlanadi. Shaxsiyatning axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi bolalar axloqiy munosabatlarga kirishish jarayonida sodir bo'ladi. Maktabgacha yoshda allaqachon ushbu munosabatlar kattalarning ma'lum qoidalari,

ko'rsatmalari va talablari asosida qurilgan. Inson, uning har tomonlama uygun kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan isloxotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir.

Biroq, zamonaviy axborotlashgan jamiyatda bolalarning "virtual ijtimoiylashuvi" (gadjetlarga bog'lanib qolishi) real muloqotning kamayishiga va natijada ijtimoiy izolyatsiya yoki muloqotda agressiya yuzaga kelishiga sabab bo'layotgani aniqlandi. Bu esa pedagog va psixologlardan ijtimoiylashuvning yangi, innovatsion metodikalarini (art-terapiya, ijtimoiy treninglar) qo'llashni talab etadi. Maktabgacha yosh davridagi ijtimoiylashuv — bu shunchaki bolani boshqalar bilan muloqotga o'rgatish emas, balki unda jamiyat qadriyatlariga asoslangan barqaror shaxsiyatni shakllantirish jarayonidir. Ijtimoiylashuvning samaradorligi oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi pedagogik sinergiya, bolaning faol o'yin faoliyati hamda kattalarning namuna bo'lishi bilan bevosita bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy L.S. *Вопросы дetskoy psixologii*. — M.: Yurayt, 2019.
2. Nishonova Z.T. *Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi*. — Toshkent, 2015.
3. Qodirova F.R. *Maktabgacha pedagogika*. — Toshkent: Tafakkur, 2010.
4. Erickson E.H. *Childhood and Society*. — Norton & Company, 1993.